

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Βατερλό και η επιβολή των αρχών της «ισορροπίας» και της «νομιμότητας» (δηλ., του *status quo ante* και της επαναφοράς της «Ελέω Θεού Βασιλείας» ως του μόνου αποδεκτού πολιτεύματος) εγκαινίασε την εποχή της λεγόμενης Παλινόρθωσης. Η «Παλινόρθωση», βέβαια, κάθε άλλο παρά σήμανε την αποκατάσταση अपαράλλαχτης της προεπαναστατικής Απόλυτης Μοναρχίας¹⁰.

Μετά το 1815, ο Φιλελευθερισμός, κληροδότημα της Γαλλικής Επανάστασης, εξελίσσεται σε ακαταμάχητο ρεύμα με φορέα του τα μεσαία κοινωνικά στρώματα. Αγωνίζεται για την ελευθερία του ατόμου, την ισονομία και την ισοπολιτεία με το σύνθημα «το μεγαλύτερο δυνατό καλό για όσο το δυνατόν περισσότερους ανθρώπους»¹¹. Ασυμβίβαστος ο Φιλελευθερισμός στην απαίτησή του για τον συνταγματικό περιορισμό της εξουσίας του μονάρχη και διαθέτοντας φανατικούς οπαδούς, θεωρείται μια επικίνδυνη ιδεολογία που απειλεί το κατεστημένο (Εκκλησία, απολυταρχικό καθεστώς, ευγενείς, ξένοι κυρίαρχοι)¹². Δεν θα αργήσει να προσλάβει τα χαρακτηριστικά οργανωμένης πολιτικής κίνησης, πέρα από τις παραδοσιακές διακηρύξεις των Διαφωτιστών του 18^{ου} αιώνα¹³.

Τον στασιαστικό χαρακτήρα του Φιλελευθερισμού εντείνει ο πολιτικός ρομαντισμός που εκτρέφει ο θρύλος για το ανεπανάληπτο έργο της Γαλλικής Επανάστασης¹⁴. Τον συνωμοτικό τρόπο δράσης των Φιλελευθέρων εξηγεί η άκαμπτη στάση του *ancien régime* («Παλαιού Καθεστώτος»), επιβαλλόμενου μέσω του πανευρωπαϊκού δικτύου αστυνόμευσης.

¹⁰ A. Todd, *Revolutions 1789-1917*, Cambridge 1999², σ. 111-112.

¹¹ Hobsbawm, ό.π., σ. 163.

¹² Franklin L. Ford, *A General History of Europe 1780-1830*, Longman 1975, σ. 162-63.

¹³ F. Rosen, *Greek nationalism and British Liberalism*, μτφρ. Μ.Χ. Χατζηϊωάννου, Κέντρο Νεοελληνικών Σπουδών ΕΙΕ 1998, σ. 17-26.

¹⁴ Συχνά γίνεται η επίκληση των αρχών της Γαλλικής Επανάστασης ως του γενεσιουργού παράγοντα των πολιτικών αξιών του νεότερου κόσμου. Όμως η συγκεκριμενοποίηση της πολιτικής προσφοράς αυτού του γεγονότος απαιτεί να ληφθούν υπόψη δύο αλληλένδετα στοιχεία: Η συνειδητοποίηση από τη πλευρά του Λουδοβίκου ΙΣΤ' ότι η *συντακτική εξουσία* (rounoir constituent) αποτελεί πλέον την πηγή της κυριαρχίας του, και η καρατόμησή του, ως συνέπεια την άρνησής του να την αποδεχτεί. Η επαναστατική κατάκτηση της έννοιας του «συντάγματος» και η θανάτωση του Μονάρχη ως πολιτική απόφαση του Λαού ήταν δύο γεγονότα που συγκλόνισαν τον τότε Κόσμο (Lefebvre, ό.π., σ. 180).

Αποκτώντας τέτοιες διαστάσεις ο Φιλελευθερισμός, ως θεωρία και πρακτική, θα δικαιολογούσε τους φόβους του «συστήματος Μέτερνιχ», όπως έδειξαν οι καταστελλόμενες, πλην ασίγαστες, επαναστατικές διαθέσεις των ευρωπαϊκών λαών ολόκληρο το α΄ μισό του 19^{ου} αιώνα¹⁵.

Από τις δύο «αρχές» που επικράτησαν μετά την πτώση του Ναπολέοντα, η αρχή της «νομιμότητας» ήταν αυτή που συνάντησε τα μεγαλύτερα εμπόδια στην εφαρμογή της. Τα απολυταρχικά καθεστώτα, είτε θεωρώντας τη θέση τους επισφαλή, είτε πιεζόμενα από στρατιωτικά πραξικοπήματα, θα αναγκαστούν να επιδείξουν διάθεση προσωρινής συνδιαλλαγής προκειμένου να διατηρηθούν στην εξουσία.

Διαφορετική τροπή θα πάρουν τα πράγματα στη Βαλκανική χερσόνησο. Εδώ οι εξεγερμένοι Έλληνες θα προσδώσουν εξαρχής ριζοσπαστικό χαρακτήρα στην επανάστασή τους, επιμένοντας να μάχονται άνισα και μη δεχόμενοι κανένα συμβιβασμό με τον Οθωμανό τύραννο. Αυτή η πρωτοφανής για τις Μεγάλες Δυνάμεις πραγματικότητα θα τις υποχρεώσει ακόμη και σε ένοπλη επέμβαση υπέρ των ελληνικών δικαίων, η οποία για πρώτη φορά θα οδηγήσει μια επαναστατημένη εθνότητα σε πολιτική ύπαρξη και ανεξαρτησία.

Αλλά και η «αρχή της ισορροπίας» θα προσκρούσει στις διαφωνίες μεταξύ των Δυνάμεων. Οι νικήτριες δυνάμεις που ανέλαβαν να τακτοποιήσουν την Ευρώπη με το Συνέδριο της Βιέννης (Οκτώβριος 1814-Ιούνιος 1815) και τις Συνθήκες των Παρισίων (Νοέμβριος 1815), η Μ. Βρετανία, η Ρωσία, η Αυστρία και η Πρωσία, είχαν δώσει τα πρώτα δείγματα της διαφοροποίησής τους. Γι' αυτήν ευθυνόταν σε μεγάλο βαθμό ο βρετανικός παράγοντας, καθώς υποχρέωνε σε συνεχείς ενδοσυμμαχικές ανακατατάξεις.

Ευαισθητοποιημένη πάντοτε η Μ. Βρετανία στην αχώλυτη διεξαγωγή του θαλάσσιου εμπορίου, η οποία θα διασφαλιζόταν μόνο σε συνθήκες διεθνούς ειρήνης, τώρα ενδιαφέρεται μόνο για τη συντριβή της Γαλλίας, ώστε να μην μεταβληθεί και πάλι σε ευρωπαϊκό εφιάλη¹⁶. Για

¹⁵ Κατά μία έννοια, η επαναστατικότητα κατά του δεσποτισμού, την οποία είχε εκθρέψει η Γαλλική Επανάσταση, συνεπαγόταν τη σύσταση και εδαφική ολοκλήρωση εθνικών κρατών. Επομένως, ο πολιτικός φιλελευθερισμός συμπορευόταν με τα εθνικά αισθήματα των λαών τα οποία αγνοούσαν ηθελημένα οι Μεγάλες Δυνάμεις, Βλ. Κ. Σβολόπουλος, *Η Οργάνωση της Διεθνούς Κοινωνίας. Ιστορική Επισκόπηση*, 1996, σ. 30-31, 36.

¹⁶ Adam Watson, *Η Εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας. Μία Συγκριτική Ιστορική Ανάλυση*, (μτφρ.) 2010, σ. 415-417.

τον σκοπό αυτό συμπράττει μεν στη δημιουργία της Τετραπλής Συμμαχίας, δεν συμμετέχει όμως στο ρωσικής επιπόησης και αυστριακής χειραγώησης διπλωματικό μόρφωμα της «Ιεράς Συμμαχίας». Αντιθέτως, φαίνεται να ενθαρρύνει τη φιλελευθεροποίηση των απολυταρχικών καθεστώτων στην ηπειρωτική Ευρώπη και ορισμένες φορές παρεμβαίνει έμπρακτα, στηρίζοντας τις επαναστατικές προσπάθειες για την παραχώρηση συντάγματος¹⁷.

Θα ήταν χρήσιμο να σκιαγραφηθεί η εικόνα που παρουσιάζει η ηπειρωτική Ευρώπη το 1815 μετά τους διακανονισμούς μεταξύ των ισχυρών. Η Ρωσία έχει μεταβληθεί στη μεγαλύτερη χερσαία δύναμη με τα εδαφικά κέρδη του Συνεδρίου της Βιέννης. Απολαμβάνει υψηλό γόητρο στη Συμμαχία, λόγω και του καίριου πλήγματος που κατάφερε το 1812 στη «Μεγάλη Στρατιά» του Ναπολέοντα. Εδαφικά ενισχυμένη και η Αυστρία, έχοντας αποκτήσει νέα εδάφη στα Ν.Δ. Βαλκάνια και, μέσω της Αδριατικής, διέξοδο στη Μεσόγειο, είναι ο ιθύνων νους του συστήματος της καταστολής. Το σύστημα αυτό ενσαρκώνει ο πρίγκιπας Μέτερνιχ, Υπουργός Εξωτερικών και από το 1820 Καγκελάριος της Αυστρίας. Ήσσοнос σημασίας δύναμη η Πρωσία, έχει εντούτοις επεκταθεί γεωγραφικά, με νέες κτήσεις προς τα Δυτικά, συνορεύοντας πλέον με τη Γαλλία.

Από πλευράς εσωτερικών εξελίξεων ενδιαφέρον παρουσιάζει η κατάσταση μετά το 1815 στη Γαλλία, όπου έχει επανέλθει η βασιλεία στο πρόσωπο του Βουρβόνου βασιλιά Λουδοβίκου ΙΗ΄. Αρκούντως διδακτικό το παράδειγμα του κατατομηθέντος αδελφού του, Λουδοβίκου ΙΣΤ΄, υποχρεώνει τις Δυνάμεις να συνοδεύσουν την έναρξη της εξουσίας του με την παραχώρηση της λεγόμενης «Χάρτας», ενός συνταγματικού πλαισίου ελευθεριών, κατά μίμηση του αγγλικού πολιτειακού προτύπου¹⁸. Οι περισσότερες όμως εγγυήσεις της γαλλικής Χάρτας για τα ατομικά δικαιώματα φαλκιδεύτηκαν ή καταστρατηγήθηκαν.

Η εναντίωση των Γάλλων υπηκόων στην καταπάτηση ακόμη και αυτού του παραχωρημένου συντάγματος θα έπειθε τους Μονάρχες ότι η

¹⁷ Ford, ό.π.,σ. 270, 271-73.

¹⁸ A. Matthews, *Revolutions and Reactions. Europe 1789-1849*, Cambridge, 2001, σ. 124-25. Ο «συνταγματισμός» ήταν μια γενικότερη τάση των μοναρχιών της εποχής, όπως αποδεικνύεται και από ανάλογες παραχωρήσεις σε άλλα κράτη. Την ίδια εποχή άρχισαν να παραχωρούνται από τους ηγεμόνες «συντάγματα», π.χ. στις Κάτω Χώρες και στη Νορβηγία το 1814, και στο Μεγάλο Δουκάτο της Βαρσοβίας το 1815.

πατρίδα τους κάθε άλλο παρά είχε αποβάλει τον χαρακτήρα της ως «πηγή του κακού», ενώ με τις σοβούσες επαναστατικές κινήσεις της εξέτρεφε τη νέα γενιά των εχθρών της Απολυταρχίας¹⁹. Και αυτό, παρά το γεγονός ότι η κοπιώδης διαφύλαξη του καθεστώτος από τον Βασιλιά της είχε παράσχει τα εχέγγυα νομιμοφροσύνης στα ανακτοβούλια, ώστε η Γαλλία να γίνει δεκτή στη λésχη των ισχυρών, μετατρέποντας έτσι την Τετραπλή σε Πενταπλή Συμμαχία (Μ. Βρετανία, Ρωσία, Αυστρία, Πρωσία, Γαλλία, Aix la Chapelle, 1818).

Το συνωμοτικό πνεύμα θα μεταδοθεί και στη μακρινή Ρωσία. Θα εκδηλωθεί κίνημα από τους άνδρες του «Συντάγματος Σιμεονόβσκι» το 1820, για να επαναληφθεί απειλητικότερο με την ανταρσία των «Δεκεμβριστών», το 1825. Οι κινηματίες θα προέλθουν από τις τάξεις του στρατού που πολεμώντας στην Κεντρική και στη Δυτική Ευρώπη κατά τους ναπολεόντειους πολέμους είχε επηρεαστεί από τις νεωτερικές ιδέες του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης²⁰.

Από τα υπόλοιπα δυτικοευρωπαϊκά εδάφη, η Ιταλική Χερσόνησος και οι Γερμανικές Χώρες συνιστούν κατακερματισμένες επικράτειες στα κρατίδια των οποίων διαδέχονταν ανέκαθεν ο ένας τον άλλον, ηγεμόνες και ηγεμονίσκοι, στην πλειονότητά τους αλλοεθνείς. Το φαινόμενο της συνεχιζόμενης πολυδιάσπασης των ιταλικών και των γερμανικών περιοχών, σύμφωνα με τα παρωχημένα φεουδαρχικά κριτήρια που αγνοούσαν τις διαθέσεις των εγχώριων πληθυσμών, θα δημιουργήσει σοβαρές εστίες φιλελεύθερων διεκδικήσεων με έντονη εθνική διάσταση.

¹⁹ M. Jarret, *The Congress of Vienna and its legacy: War and Great Power Diplomacy after Napoleon*, I.B. Tauris 2013, σ. 165.

²⁰ Στους Ρώσους Φιλελεύθερους, οι οποίοι μέχρι τουλάχιστον το 1822 μπορούσαν να εκφράζονται σχετικά ελεύθερα, ανήκαν, όχι μόνο στρατιωτικοί, αλλά και λόγιοι και μέλη της ανώτερης ρωσικής κοινωνίας. Αν και το στρατιωτικό κίνημα χρονολογείται από την 14^η Δεκεμβρίου του 1825, οι «Δεκεμβριστές» άρχισαν να γράφουν τα απομνημονεύματά τους μετά το 1848, προκαλούμενοι από την αντιδραστική ιδεολογία που κυριάρχησε στην Ευρώπη λόγω των αλληπάλληλων επαναστάσεων. Στις καταγεγραμμένες αναμνήσεις τους διακρίνονται έντονες επιδράσεις από τις ριζοσπαστικές ιδέες περί «λαού», «συντάγματος», «έθνους», «πολίτη» της εποχής της Παλινόρθωσης, ενώ πρότυπά τους αποτελούν οι επαναστάσεις της Ισπανίας, της Νεαπόλεως, του Πεδεμοντιού, αλλά και η Ελληνική Επανάσταση, Α. Διάλλα, «Τι μπορεί να μας μάθουν τα απομνημονεύματα των Ρώσων Δεκεμβριστών για το 1821», *1821 και Απομνημόνευμα. Ιστορική χρήση και ιστοριογραφική γνώση*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, 20-21 Μαρτίου 2019.

Περισσότερο πολύπαθη η Ιταλική Χερσόνησος, θα περάσει από τις τέσσερις *Δημοκρατίες* της εποχής του Διευθυντηρίου (*Παρθενοπαία, Λιγυρική, Ρωμαϊκή, Νοτίως των Άλπεων*) στα δύο *Βασίλεια* της ναπολεόντειας εποχής (*Νοτίως των Άλπεων και Νεαπόλεως*), για να μεταπέσει, με το καθεστώς της Παλινόρθωσης, σε τρία *Βασίλεια* (*Λομβαρδοβενετίας, Δύο Σικελιών, Σαρδηνίας*) και τρία *Δουκάτα* (*Τοσκάνης, Πάρμας και Μόντενας*).

Δεν μπορούσε να υπάρξει χειρότερη ρύθμιση από αυτήν που επιφύλαξε για τους ιταλικούς πληθυσμούς το Συνέδριο της Βιέννης. Εκτός του ότι ο συγκεκριμένος χωρισμός των εδαφών επανέφερε το προ της Γαλλικής Επανάστασης καθεστώς, συνέβαινε αυτά τα εδάφη να περιέρχονται και πάλι στους Βουρβόνους και Αψβούργους δυνάστες, από τους οποίους είχαν πρόσφατα (αλλά πρόσκαιρα) απαλλαγεί οι Ιταλοί με τη βοήθεια των Γάλλων του Ναπολέοντα. Την κοινή πατρίδα τους εξάλλου ο Μέτερνιχ χαρακτήριζε ως «απλή γεωγραφική έκφραση»²¹. Η παλινόρθωση των ξένων κυριάρχων, η επαναφορά των φεουδαρχικών προνομίων και η αστυνόμευση της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής των πολιτών εξηγούν τη γρήγορη μεταλαμπάδευση των φιλελευθέρων ιδεών από τη Γαλλία στη γειτονική Ιταλική χερσόνησο. Θα τη μετατρέψουν δε σε ισχυρό επαναστατικό κέντρο, όπου θα ανθήσουν αξιοσημείωτες παραλλαγές της συνωμοτικής δράσης.

Στην Ιβηρική Χερσόνησο, η Ισπανία με το «ένοχο» συνταγματικό παρελθόν της από το 1812²² και συνεχώς συνταρασσομένη από αντιμοναρχικές εξεγέρσεις, αλλά και εμφύλιες συγκρούσεις, θα αποτελέσει πεδίο διαρκούς ενδιαφέροντος από την πλευρά της Ιεράς Συμμαχίας. Η Πορτογαλία, υπό βρετανικό έλεγχο από το 1808, θα επιδιώξει επαναστατικά την επιστροφή της εγχώριας μοναρχίας, και μέσω της απαλλαγής της από την ξενοκρατία θα αναζητήσει την εθνική της ταυτότητα.

Στη Βαλκανική χερσόνησο οι υπόδουλοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία Έλληνες παρουσιάζουν έντονη κινητικότητα. Υποβοηθούνται σε αυτό από τη συγκρότηση δραστήριας εμπορικής τάξης στις παροικίες

²¹ Σβολόπουλος, *Η Οργάνωση της Διεθνούς Κοινωνίας*, ό.π., σ. 35, Ζ. Τσιπανλής, *Η Ευρώπη και ο Κόσμος 1814-1914*, 1993 σ. 42.

²² Ο ισπανικός λαός, ύστερα από τριετή αγώνα κατά της ναπολεόντειας κυριαρχίας (1808/9-1812, «Πόλεμος της Ανεξαρτησίας»), είχε κατορθώσει να επιβάλει πραγματικά δημοκρατικό σύνταγμα στη χώρα. Το περιεχόμενό του επρόκειτο να αποτελέσει πηγή έμπνευσης και πολιτειακό πρότυπο για τις επαναστάσεις του 1820-21.

του εξωτερικού, η οποία γνωρίζει τις πολιτικές ιδέες του Διαφωτισμού και εμπνέεται από τα γεγονότα της Γαλλικής Επανάστασης²³. Η εξομώωση του Οθωμανού Δυνάστη με τον Ευρωπαϊό Μονάρχη από την πλευρά των Μεγάλων Δυνάμεων έχει εντάξει και τους Έλληνες στο καθεστώς της πανευρωπαϊκής επιτήρησης, καθιστώντας απαγορευτική οποιαδήποτε ένοπλη διεκδίκηση της ελευθερίας τους. Όμως, τα συγκρουόμενα συμφέροντα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, της Ρωσίας και της Γαλλίας του Ναπολέοντα είχαν καταστήσει τα ελληνικά εδάφη άλλοτε προγεφύρωμα για την στρατιωτική προσβολή του Σουλτάνου²⁴ και άλλοτε εστία φιλελεύθερων πολιτικών πειραμάτων (Επτάνησα)²⁵. Οι στρατηγικές αυτές ανακατατάξεις είχαν κρατήσει σε εγρήγορση τον εγχώριο πληθυσμό, που δεν θα αργήσει να ξεγεραθεί αυτοδύναμα και αποτελεσματικά.

Η επισκόπηση της πολιτικής κατάστασης στην Ευρώπη, μετά το 1815, αποδεικνύει την αστάθεια του νέου κοινωνικού και γεωπολιτικού καθεστώτος που ήθελαν να επιβάλουν οι Δυνάμεις. Η παγίωση αυτού του καθεστώτος, ειδικά στο νότιο τμήμα της ηπείρου, παρέμεινε μόνο ως πρόθεση στις διασκέψεις των ισχυρών, παρά τις ένοπλες επεμβάσεις οι οποίες επιχειρήθηκαν σε εφαρμογή του 6^{ου} άρθρου της Τετραπλής Συμμαχίας²⁶.

²³ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453* (μτφρ.) 2007, σ. 529-537.

²⁴ Βλ. Ο. Κατσαριδής-Hering, «Ελληνικά Διαβήματα στον Βοναπάρτη», *Ο Ερασιστής* (14) 1977, σ. 36-68, σχετικά με ατομικές προσπάθειες Ελλήνων να προκαλέσουν το ενδιαφέρον του Ναπολέοντα για την απελευθέρωση της Πελοποννήσου.

²⁵ Γράφει ο Φιλήμων σχετικά με τη σημασία της αυτονομίας της οποίας έτυχαν ιστορικά τα Επτάνησα: «*Παρά το αυτόνομον και αυτοδιοίκητον της Επτανήσου υπό πολίτευμα δημοκρατικόν, οι όροι ούτοι προσδιώριζον και την προσθήκην των επί της στερεάς αρχαίων ορίων του μικρού αυτού ελληνικού κράτους, ως των μάλλον αρμοδίων ορμητηρίων διά το μέλλον*». Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικόν περί της Ελληνικής Επαναστάσεως*, τ.Β', 1859, σ. ζ'.

²⁶ Η Τετραπλή Συμμαχία συνομολογήθηκε τη 10^η Νοεμβρίου 1815. Με το 6^ο άρθρο της μυστικής συνθήκης της 20^{ης} Νοεμβρίου οι τέσσερις Δυνάμεις συμφωνούσαν ότι «για να διευκολύνουν και να εξασφαλίσουν την εφαρμογή της Συνθήκης και για να σταθεροποιήσουν τις σχέσεις στην παρούσα στιγμή, που τόσο στενά ενώνουν τους τέσσερις μονάρχες για την ευτυχία του κόσμου, συμφώνησαν να ανανεώνουν τις συναντήσεις τους σε ορισμένες χρονικές περιόδους, κάτω από την άμεση επίβλεψη, είτε των ίδιων των βασιλέων είτε των δικών τους υπουργών. Σκοπός, να ανταλλάσουν απόψεις για τα κοινά συμφέροντα και να σκέφτονται τα μέτρα που σε κάθε συνάντηση θα θεωρούνται απαραίτητα για την ηρεμία και την ευημερία των Εθνών, καθώς και για τη διατήρηση της ειρήνης στην Ευρώπη»,

Για το εξεγερτικό πνεύμα που αναπτυσσόταν στην ευρωπαϊκή περιφέρεια δεν ευθύνονταν μόνο η κατασταλτική πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων και η αναβίωση της Απολυταρχίας. Ευθύνονταν και οι πρακτικές της ναπολεόντειας κατοχής που είχε προηγηθεί στα ιταλικά, ιβηρικά και στα γερμανικά εδάφη. Ο Ναπολέοντας είχε αυτοπροβληθεί, βέβαια, ως σωτήρας των λαών και οι στρατιώτες του γίνονταν αρχικά δεκτοί ως κήρυκες της Ελευθερίας.

Πολύ σύντομα, όμως, οι Γάλλοι ελευθερωτές επρόκειτο να μετατραπούν σε μισητούς κατακτητές. Οι βασικές αιτίες ήταν η οικονομική καταπίεση στην οποία υπέβαλλαν τους ντόπιους για τις ανάγκες των συνεχών πολέμων, καθώς και η διαιώνιση της ξενοκρατίας με τη μορφή πριγκίπων και βασιλέων, συγγενών του Γάλλου Αυτοκράτορα. Σε αυτές ήρθε απλώς να προστεθεί η Παλινόρθωση και τα παρεπόμενά της, με αποτέλεσμα τη διάδοση του Φιλελευθερισμού στους καταπιεζόμενους πληθυσμούς ως ενός δυναμικού κινήματος που διεκδικούσε όχι μόνο την πολιτική ελευθερία, αλλά και την εθνική αυτοδιάθεση²⁷. Υποχρεωμένες να ζουν υπό τέτοιες συνθήκες, οι κοινωνίες της ευρωπαϊκής περιφέρειας μετά το 1815 και τρέφοντας στους κόλπους τους ανατρεπτικά στοιχεία, θα δείξουν για πρώτη φορά τις επαναστατικές προθέσεις τους το 1820.

Τσιρπανλής, ό.π., σ. 53, κατά μετάφραση του συγγραφέα από το Ed. Herstlet, *The Map of Europe by Treaty* Vol. I, London 1969².

²⁷ Η πολιτική αυτή έπληξε περισσότερο τη μεσαία τάξη. Στην Ιταλική χερσόνησο, π.χ., οι αυστριακές Αρχές φέρθηκαν πολύ πιο ήπια στα φτωχά κοινωνικά στρώματα επιβάλλοντας λιγότερους φόρους και περιορισμένη στρατιωτική υπηρεσία, A.J.P. Taylor, *The Habsburg Monarchy 1809-1918. A History of Austrian Empire and Austrian-Hungary*, Penguin 1990, σ. 45.